

AUDITORLIK XULOSASINING SIFATINI OSHIRISHDA XALQARO STANDARTLARDAN FOYDALANISHNING USTUNLIKLARI

Eshonqulov Azamat Abdiraximovich.

*Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va
texnologiyalar universiteti*

*“Moliya, bank ishi va buxgalteriya hisobi”
kafedrası mudiri PhD, dotsent v.b.*

Xalimova Mayram Xamidovna

*Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va
texnologiyalar universiteti*

*“Moliya, bank ishi va buxgalteriya hisobi”
kafedrası assistenti*

Annotatsiya. Ushbu tezisdan auditorlik xulosasining sifatini oshirishda xalqaro standartlardan, xususan, Auditorlik Xalqaro Standartlari (ISA) dan foydalanishning ustunliklari o'rganilgan bo'lib, xalqaro standartlar audit jarayonini standartlashtirib, moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ta'minlaydi, xavf-xatarlarni kamaytiradi va investorlar ishonchini oshiradi.

Kalit so'zlar: auditorlik xulosasi, xalqaro standartlar, ISA, audit sifati, moliyaviy ishonchlilik, professional skeptitsizm, xavf-xatarlarni boshqarish, investorlar ishonchi, shaffoflik, audit samaradorligi.

KIRISH.

Auditorlik xulosasining sifati moliyaviy bozorlarning barqarorligi va investorlar ishonchining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda, globalizatsiya va transmilliy operatsiyalar kuchaygan bir paytda, milliy auditorlik standartlari ko'pincha etarli emas va moliyaviy hisobotlardagi xatolarga olib keladi. Auditorlik Xalqaro Standartlari (ISA) bu muammoni yechishda muhim vosita bo'lib, ularning joriy etilishi audit jarayonini standartlashtirib, moliyaviy

ishonchlilikni ta'minlaydi va firibgarlik xavfini kamaytiradi. ISA standartlaridan foydalanishning ustunliklari empirik tadqiqotlarda tasdiqlangan bo'lib, 41 yurisdiksiyada o'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, ISA ga o'tish audit sifatini o'rtacha darajada oshiradi, ayniqsa, mahalliy audit firmalari mijozlari uchun bu ta'sir kuchliroq. Jumladan, 2008 yilda ISA 600 standartining qayta ko'rib chiqilishi guruh auditlarida asosiy auditorning ish hajmini 87,4 foizdan 88,5 foizgacha oshirgan, bu esa komponent auditorlar ishining samarasizligini kamaytirgan. Natijada, moliyaviy hisobotlarning aniqligi oshib, investorlar uchun ishonchli ma'lumotlar taqdim etiladi, chunki standartlar professional skeptitsizm va xavf-xatarlarni baholashni kuchaytiradi. Xalqaro standartlarning joriy etilishi nafaqat audit sifatini oshiradi, balki moliyaviy bozorlardagi shaffoflikni ham mustahkamlaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ISA ga moslashish diskretsion hisob-kitoblarning mutlaq darajasini pasaytiradi, bu esa audit sifatini yaxshilaydi va firibgarlik holatlarini kamaytiradi. 2021 yilda Yevropa Ittifoqida audit firmalarining soni 6 foizga qisqargan bo'lsa-da, PIE (public interest entities) ni audit qiluvchi firmalarning ulushi 4 foizga yaqinlashgan, bu esa standartlarga rioya qilishning ijobiy ta'sirini aks ettiradi. Bu yondashuv tashkilotlarning ichki nazoratini kuchaytirib, global raqobatbardoshlikni oshiradi va investorlarning ishonchini mustahkamlaydi. Umuman olganda, ISA standartlaridan foydalanish auditorlik xulosasining sifatini oshirishda strategik ahamiyatga ega bo'lib, bu jarayon moliyaviy yo'qotishlarni oldini oladi va iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadi. 2025 yilgi tadqiqotlarda ISA ning kompaniya hayotiyiligiga e'tibor qaratishi audit sifatini oshirishi ko'rsatilgan, bu esa kichik va o'rta audit firmalarida ayniqsa sezilarli. Shu sababli, ushbu standartlarni qo'llash nafaqat milliy darajada, balki global iqtisodiy integratsiyada muhim rol o'ynaydi, chunki ular audit jarayonining samaradorligini oshirib, manfaatdor tomonlarning talablariga javob beradi.

Birinchi ustunlik: Audit sifatini oshirish. Auditorlik Xalqaro Standartlari (ISA) ning joriy etilishi audit jarayonini standartlashtirib, moliyaviy hisobotlardagi xatolarni kamaytiradi va natijalarning aniqligini ta'minlaydi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, ISA ga o'tish o'rtacha darajada audit sifatini oshiradi, ayniqsa,

mahalliy audit firmalarida bu ta'sir kuchliroq bo'lib, diskretion hisob-kitoblarning mutlaq qiymatini pasaytiradi. Taklif sifatida, tashkilotlar ISA ni majburiy ravishda joriy etishlari va xodimlarni muntazam o'qitish orqali standartlarga rioya qilishni ta'minlashlari zarur, bu esa uzoq muddatli moliyaviy barqarorlikka olib keladi.

Ikkinchi ustunlik: Moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ta'minlash. ISA standartlari auditorlarga moliyaviy hisobotlarni chuqur baholashga yordam beradi, bu esa firibgarlik va xatolarni oldini oladi. Tahlilga ko'ra, ushbu standartlar moliyaviy hisobot sifatini yaxshilaydi va audit samaradorligini oshiradi, chunki ular universal mezonlarga asoslangan. Taklif etilishicha, korxonalar ISA ni ichki nazorat tizimiga integratsiya qilishlari va yillik baholashlarni o'tkazishlari lozim, bu investorlar uchun ishonchli ma'lumotlar yaratadi va bozor shaffofligini mustahkamlaydi.

Uchinchi ustunlik: Firibgarlik xavfini kamaytirish. ISA audit ko'rsatmalarining keng qamrovli va chuqur bo'lishi sababli, firibgarlik holatlarini erta aniqlash mumkin bo'ladi. Tahlilda ta'kidlanishicha, muvaffaqiyatli ISA auditi firibgarlik xavfini sezilarli darajada pasaytiradi va moliyaviy yo'qotishlarni oldini oladi. Taklif sifatida, auditorlar professional skeptitsizmni kuchaytirish va xavf-xatarlarni doimiy monitoring qilish orqali bu ustunlikdan foydalanishlari kerak, bu esa tashkilotning ichki xavfsizligini oshiradi.

To'rtinchi ustunlik: Professional skeptitsizmni kuchaytirish. ISA standartlari auditorlarga mustaqil va tanqidiy fikr yuritishga yordam beradi, bu esa xulosalarning sifatini oshiradi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, standartlar auditorning qarorlarini yaxshilaydi va hujjatlashuvni mustahkamlaydi, natijada audit jarayoni yanada samarali bo'ladi. Taklif etilishicha, audit firmalari ISA bo'yicha maxsus treninglarni tashkil etishlari va skeptitsizmni baholash mexanizmlarini joriy etishlari zarur, bu professionalizmni oshiradi.

Beshinchi ustunlik: Investorlar ishonchini oshirish. ISA ni qabul qilish audit xulosalarini global darajada tan olishga olib keladi, bu esa investitsiyalarni jalb qilishni osonlashtiradi. Tahlilga ko'ra, yangi tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, ISA ni qo'llash yuqori sifatli auditlarni ta'minlaydi va investorlarning ishonchini

mustahkamlaydi. Taklif sifatida, tashkilotlar ISA ga muvofiqlikni hisobotlarda ta'kidlab, investorlar bilan muloqotni kuchaytirishlari lozim, bu bozor raqobatbardoshligini oshiradi.

Oltinchi ustunlik: Audit samaradorligini yaxshilash. ISA standartlari audit jarayonini optimallashtirib, vaqt va resurslarni tejaydi. Tahlilda qayd etilishicha, ISAlar moliyaviy hisobot sifatini oshirish bilan birga audit samaradorligini ham yaxshilaydi, ayniqsa, guruh auditlarida. Taklif etilishicha, auditorlar ISA ni avtomatlashtirilgan vositalar bilan birlashtirishlari va jarayonlarni doimiy takomillashtirishlari kerak, bu xarajatlarni kamaytiradi.

Yettinchi ustunlik: Universal qabul qilinishi va uyg'unlik. ISA standartlari turli yurisdiksiyalarda bir xil mezonlarni ta'minlaydi, bu esa xalqaro hamkorlikni osonlashtiradi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, ISAlar auditorlikni yagona va yuqori sifatli ramkaga aylantiradi, bu milliy cheklovlarni bartaraf etadi. Taklif sifatida, hukumatlar ISA ni milliy qonunchilikka integratsiya qilishlari va xalqaro standartlarga o'tishni rag'batlantirishlari zarur, bu global iqtisodiy integratsiyaga hissa qo'shadi.

Sakkizinchi ustunlik: Hujjatlashuv va baholashni mustahkamlash. ISA auditorning qarorlarini aniq hujjatlashtirishga yordam beradi, bu esa xulosalarning ishonchliligini oshiradi. Tahlilga ko'ra, standartlar hujjatlashuvni yaxshilaydi va auditorning mustaqilligini ta'minlaydi, natijada audit sifati yuqori bo'ladi. Taklif etilishicha, audit firmalari ISA bo'yicha ichki monitoring tizimini joriy etishlari va natijalarni muntazam baholashlari lozim, bu uzoq muddatli rivojlanishni ta'minlaydi.

XULOSA

Auditorlik xulosasining sifatini oshirishda xalqaro standartlardan, xususan, ISA dan foydalanishning ustunliklari empirik va nazariy tadqiqotlarda tasdiqlangan bo'lib, bu jarayon moliyaviy bozorlarning barqarorligiga va investorlar ishonchiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Jumladan, 41 yurisdiksiyada o'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, ISA ga o'tish audit sifatini o'rtacha darajada oshiradi, ayniqsa, mahalliy audit firmalarida diskretion hisob-kitoblarning mutlaq

qiymati 10,7 foizdan 10,0 foizgacha kamaygan. Natijada, firibgarlik xavfi pasayib, moliyaviy hisobotlarning ishonchliligi oshadi, bu esa global iqtisodiy integratsiyani kuchaytiradi va tashkilotlarning raqobatbardoshligini yaxshilaydi. Ushbu standartlarning joriy etilishi nafaqat audit samaradorligini oshiradi, balki professional skeptitsizm va hujjatlashuvni mustahkamlaydi, bu esa xulosalarning aniqligini ta'minlaydi. Tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, ISA 540 va boshqa standartlar murakkab moliyaviy taxminlarni yaxshilaydi, natijada audit firmalarining soni 6 foizga qisqargan bo'lsa-da, public interest entities (PIE) ni audit qiluvchi firmalarning ulushi 4 foizga oshgan. Bu natija investorlar ishonchini mustahkamlab, moliyaviy yo'qotishlarni oldini oladi va tashkilotlarning uzoq muddatli rivojlanishiga hissa qo'shadi, chunki standartlar xalqaro darajada tan olingan mezonlarni ta'minlaydi. Xalqaro standartlardan foydalanish auditorlik xulosasining sifatini oshirishda strategik ahamiyatga ega bo'lib, bu jarayon milliy cheklovlarni bartaraf etadi va global hamkorlikni osonlashtiradi. 2025 yilgi tadqiqotlarda ko'rsatilishicha, ISA ning kompaniya hayotiyiligiga e'tibor qaratishi audit sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi, ayniqsa, kichik audit firmalarida bu ta'sir kuchliroq. Natijada, tashkilotlar xalqaro integratsiyaga tayyor bo'ladi, investorlar talablari qondiriladi va iqtisodiy o'sish ta'minlanadi, chunki mustahkam audit – muvaffaqiyatning kalitidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Auditorlik faoliyati to'g'risida O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 25.02.2021 yildagi O'RQ-677-son
2. O'zbekiston Respublikasi hududida qo'llash uchun auditning xalqaro standartlarini tan olish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 11.04.2022 yildagi 171-son
3. Moliyaviy hisob tizimini xalqaro talab va standartlarga muvofiq takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 15.09.2025 yildagi PQ-282-son

4. A.A. Eshonqulov Moliyaviy hisobot (Financial reporting) o'quv qollanman. "TIB NASHR", - Toshkent, 2025 yil, 485 bet.

5. D.E.Norbekov, A.T.To'raev, Sh.Sh.Rahmonov. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari. O'quv qo'llanma. T.: Iqtisodiyot va moliya, 2019. -332 b.

6. Nakasone M. "AI and Technology Integration in Auditing: The Japanese Experience." Asia-Pacific Journal of Accounting & Economics, 26(4),2019yil. 412-430.

7. Abduqodirov A.A. Auditorlik faoliyatini takomillashtirishning dolzarb masalalari. Toshkent: Iqtisodiyot.2021 yil.